

UDC 930.85 (4—12)

YU ISSN 0350—7653

ACADEMIE SERBE DES SCIENCES ET DES ARTS

COMITE INTERACADEMIQUE DE BALKANOLOGIE
DU CONSEIL DES ACADEMIES DES SCIENCES ET DES ARTS
DE LA R.S.F.Y.

INSTITUT DES ETUDES BALKANIQUES

BALCANICA

ANNUAIRE DE L'INSTITUT DES ETUDES BALKANIQUES

XXII

Rédacteur

NIKOLA TASIC

Membre correspondant de l'Académie Serbe des Sciences et des Arts
Directeur de l'Institut des Etudes balkaniques

Secrétaire

ALEKSANDAR PALAVESTRA

Chercheur-assistant de l'Institut
des Etudes balkaniques

Membres de la Rédaction

De Yougoslavie: MILUTIN GARASANIN, ALOJZ BENAC,
RADOVAN SAMARDZIC, MILKA IVIC, CEDOMIR POPOV,
DRAGOSLAV ANTONIJEVIC, VESELIN ĐURETIC,
MIODRAG STOJANOVIC

De l'étranger: ANTHONY EMIL TACHIAOS (Thessalonique),
DIMITRIJE ĐORĐEVIC (Santa Barbara — Californie),
ALEKSANDAR FOL (Sofia), NIKOLAJ TOLSTOJ (Moscou)

BELGRADE

1991



Јован Ф. ТРИФУНОСКИ
Београд

ЦИНЦАРИ У БИТОЉУ

Апстракт — Аутор се у овом чланку бави улогом Цинцара у етничким прожимањима становништва Битоља. Цинцари су се доселили крајем XVIII века из Москопоља а крајем XIX века из околних села и варошице Крушево. Тада су представљали изразиту етничку целину. Бавили су се трговином и занатством. После I светског рата највећи део Цинцара се иселио у Грчку а мањи у Румунију и САД. После II светског рата уочена је њихова асимилација са словенским становништвом, тако да је пописом из 1953. године забележено само 100 цинцарских домаћинстава.

Географски положај и историјска збивања условљавали су да на територији данашње Републике Македоније током дуге прошлости буду честа насељавања и мешања представника разних народа и култура. Зато је овај југословенски део Македоније мозаик националних група, нарочито у градовима. Битољ је посебно велико насеље изразитог етничког и културног мешања. До наших дана имао је једну *словенску*, тј. македонску народност, и шест несловенских група: Турци, Албанци, Роми, Јевреји, Грци и Цинцари (Власи, Аромуни).

Зна се да су Цинцари потомци старог балканског становништва, које је у античкој епохи полулатинизовано, а касније, углавном у средњем веку, оно је примило византијску цивилизацију.¹ Битољски Цинцари били су релативно бројна група. На прелазу из XVIII у XIX век могло их је бити око 500 домаћинстава са 2.500 душа, да би након једног столећа (1900. године) бројали 7.000 становника са око 1.400 домаћинстава.² Тек 1913. спали су на 5.000 душа са око 1.000 кућа.³

¹ Ј. Цвијић, *Балканско полуострво и јужнословенске земље*, Београд 1966, 105.

² Ј. Цвијић, *Основе за географију и геологију Македоније и Старе Србије*, књ. III, Београд 1911, 1032.

³ Ј. Деајер, *Нова Србија*, Београд 1913, 198.

Толики број Цинцара у једном нашем градском насељу је велики, поготову што су у привредном животу Битоља имали значајну улогу. Битољ је неко време био град са највећим бројем Цинцара у нашој земљи. Истичемо и то да о битољским Цинцарима није посебно писано, а о њима нема података ни у познатој књизи Д. Поповића, објављеној 1937. године.⁴

До краја XVIII века, тачније до пре око 200 година, у Битољу Цинцара није било, или ако их је било, бројно су морали бити незнатни. Међутим, Цинцари о којима ће се овде говорити потицали су од досељеника из познатог и великог града Москопоља и његове шире околине у данашњој јужној Албанији. Пре тога Битољ је према Москопољу, како истиче Ј. Цвијић, „био незнатно место“.⁵ Москопоље се веома подигло крајем XVII и почетком XVIII века, када је постало центар трговине између Епира, Албаније, Македоније и нарасло је на 60.000 до 80.000 становника.⁶ У то време Москопоље је велики град Балканског полуострва.

Крајем XVIII века, углавном од 1788, у нашим јужним областима много се говорило о том цинцарском граду (око 15 км западно од града Корче) и околним насељима — Шиписке, Воскопа, Пљасе, Љанге, Николице, Грамосте, Фуше, Лжностопа, Чаноске, Самарине, Бирина⁷ и другим. Територија око ових насеља чини једну природну целину и то планинску. У привредном саобраћају она је данас упућена на градове Корчу, Берат и Елбасан, који су јој у близини.

Код Цинцара се будила „национална свест“⁸ и зато су их нападали, пљачкали и расељавали необуздани муслиманско-албански одреди окупљени око силног Али-паше Јањинског (1741—1822). То је време које се подудара са историјским догађајима у суседној Грчкој и Србији. Данашња јужна Албанија била је далеко од главног центра турске царевине, па је тамо завладало велико безвлашће и жртве су падале сваког дана. На Балкану је мало области у којима су православни хришћани толико патили као овде. Око наведеног Али паше Јањинског сакупили су се муслимани који су живели на рачун хришћана и били њихови најсуровији угњетачи. То су судбоносни догађаји. Рецимо и то да је овај силан турски папа био албанског порекла, родом из јужнобалканског насеља Тепелинија.⁹ Муслимански Албанци били су снажан ослонац турске власти против хришћана који су се бунили.

⁴ Д. Поповић, *О Цинцарима*, Београд 1937.

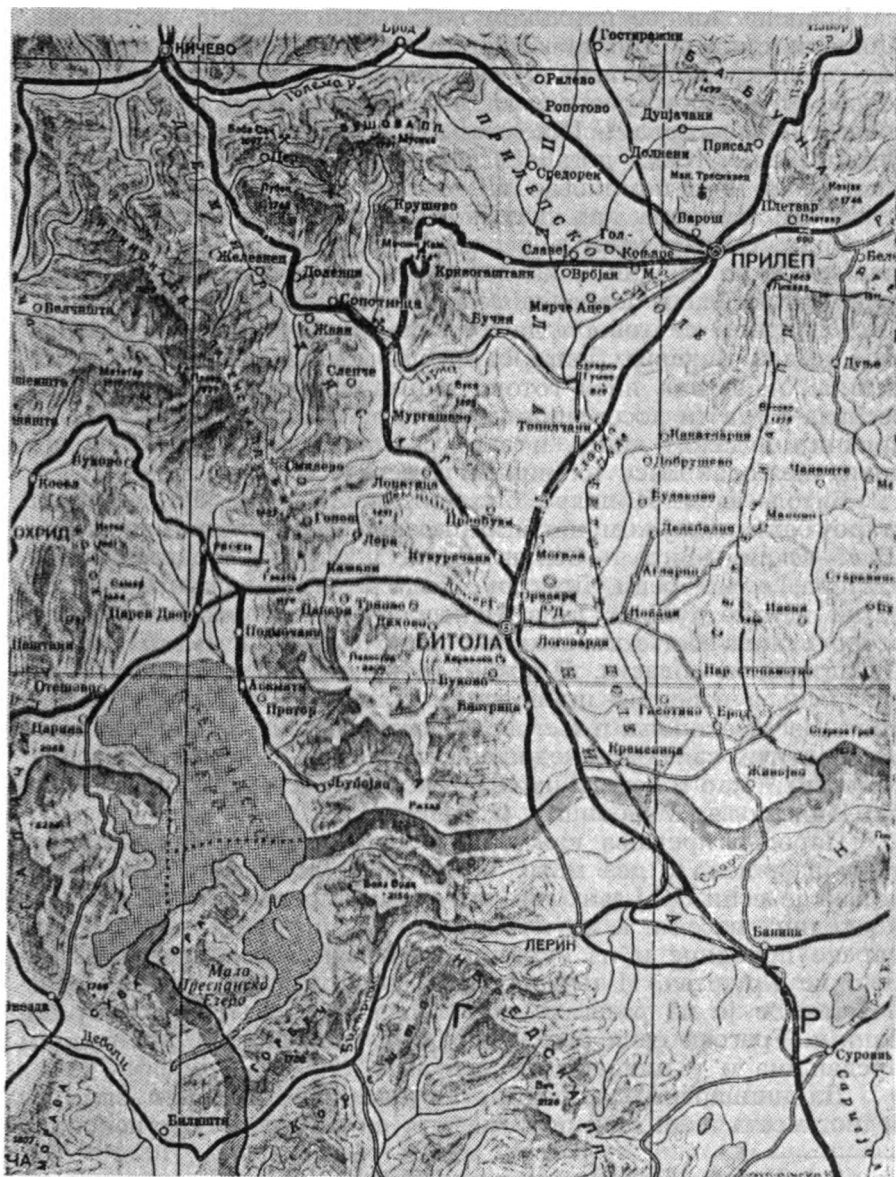
⁵ Ј. Цвијић, *Основе...*, 1026.

⁶ Д. Поповић, *op. cit.*, 36.

⁷ Цинцарски исељеници из насеља Бирина у јужној Албанији основали су истомено село крај варошице Крушева.

⁸ *Ibid.*, 24.

⁹ Упоредити Д. Поповић, *op. cit.*, 35—42.



Географски и саобраћајни положај Битоља и његова шира околина

Бранећи домове приликом повлачења из своје постојбине, Цинцари су делом остављали кости у разореним насељима, док су се други, оставивши сву имовину и родну груду наведеном узурпатору, распршили по централним и источним деловима Полуострва.¹⁰ Исељавања су имала велике размере. Нејасан одјек ових догађаја допирао је и до Цариграда, па ипак нико није помишљао да је тада, због насиља, започело нестајање Цинцара као посебног балканског народа.

Врло је интересантна и следећа појава. Са територије данашње јужне Албаније, ка Битољу и његовој широј околини, тада је кретала и једна словенска хришћанска струја.

У народу се говори да турска државна власт у Битољу није имала никаквих брига око збрињавања цинцарских досељеника, иако они нису готово ништа доносили. Турска власт осећала је да ти досељеници имају друге погледе на живот, да друкчијим дахом дишу, и зато су прелазили преко њихових првих незгода. Нису их ничим помагали.

Битољ је за Цинцаре био привлачан град јер лежи на старој балканској комуникацији правца запад—исток, тј. правца Драч—Охрид—Битољ—Солун. Лежи у здравој подгорини Пелистера, а на реци Драгору. Битољ је најважнији саобраћајни центар јужног дела Македоније, а положај му је посебно важан због тога што је главно средиште велике плодне Пелагонијске области. Пружао је врло добре услове за рад и зараду, а избеглим цинцарским хришћанима и бољу безбедност. Из Москопоља и његове области водили су порекло Цинцари других западномакедонских градова — Охрида,¹¹ Ресна,¹² Крушева,¹³ као и пет већих села око Битоља — Магарева, Трнова, Нижепоља, Маловишта и Голеша.¹⁴

Народна предања кажу да је насељавање Цинцара у Битољу извршено у два маха. У првој групи крајем XVIII века дошао је већи број њихових породица директно из Москопоља и околних насеља. А од почетка XIX века пристизале су цинцарске породице и из околних битољских села, као и из варошице Крушева. И њихово даље порекло, како је већ речено, такође је из расељених аромунских насеља у јужној Албанији. Трагови свих ових миграција сачувани су у народним предањима и у цинцарским песмама.

Да цинцарски становници Битоља нису кренули само из једног места види се и по томе што су се у почетку унеколико

¹⁰ J. Цвијић, *Балканско полуострво*, 149.

¹¹ J. Трифуноски, *Цинцари у Охриду*, Гласник Етнографског музеја, књ. 51, Београд 1987, 1—4.

¹² J. Трифуноски, *Цинцари у варошици Ресну*, Гласник Етнографског института САНУ, књ. XXXIV, Београд 1983, 115—117.

¹³ J. Трифуноски, *Варошица Крушево*, Гласник Етнографског института САНУ, књ. IV—VI, Београд 1957, 185—200.

¹⁴ J. Трифуноски, *О цинцарским селима на Пелистеру*, Geografski horizont, Zagreb 1957, 54—56.

разликовали занимањем, навикама, психичким особинама. Цинцари насељени у великој битољској Црквеној махали десно од реке Драгор били су трговци, углавном имућнији људи, док су остали важили као занатлије, неки и ханџије. Од битољских Цинцара нико се није бавио обрађивањем земље у Битољском пољу, мада је било неколико Цинцара власника чифлика у околним македонским селима.

У Битољу, Цинцари су прихватани као предузимљиви трговци и као занатлије. Први су већином држали бакалске, мануфактурне, житарске и кожарске радње, док су други били калаџије, кујунџије, терзије, ћурџије, мутавџије. Њихове куће налазиле су се у махалама, док су трговачке и занатске радње биле у Чаршији. Лево од реке Драгор постојао је део града звани Влашка чаршија.

Цинцари су се брзо снашли у новој географској и друштвеној средини. Успоставили су живе везе са околним градовима — Лерином, Ресном, Крушевом, Прилепом. Иако дошљаци, појединци су се смелим потезима брзо обогатили и водили у Битољу важну реч. Како се процењује, половина битољске трговачко-занатске производње припадала је Цинцарима. Њиховом заслугом и друга наша градска насеља постала су важнија трговачко-занатска места.

Захваљујући Цинцарима, Битољ је важио за познато трговачко-занатско средиште¹⁵ и видно се развијао. Крајем XVIII века имао је 10.000—12.000 становника, већином муслимана, да би до 1836. нарастао на око 40.000 душа. Постао је управно средиште великог Румелијског вилајета и најважнији центар у западном делу европске Турске. Током прошлог века, Битољ се у привредном смислу стално ширио, тако да је 1912. имао око 50.000 становника.

Утицај Цинцара у привреди града био је снажан. И Цинцари из суседних села Магарева, Трнова, Нижепоља, како је установио Ј. Цвијић 1910, имали су занатске и трговачке радње у Битољу. Зарађујући у граду они су ту проводили целу недељу, да би суботом увече одлазили у своја села, а у понедељак се враћали у Битољ. Мада ови Цинцари нису спадали у становнике Битоља, јачали су живот и привреду града, тј. његову цинцарску групу.¹⁶

У својој постојбини, у данашњој јужној Албанији, Цинцари су углавном живели у етнички чистој средини, али када су дошли у Битољ, како је већ истакнуто, постали су трговци и занатлије и да би се споразумевали са другим становницима морали су савладати турски и македонски језик. То им није било тешко, што је пример брзог прилагођавања у новој средини. Међутим, најчистији народни говор чувале су цинцарске

¹⁵ Упоредити К. Костић, *Наши нови градови на Југу*, Београд 1922, 10.

¹⁶ Ј. Цвијић, *Основе...*, 1025; Ј. Дедијер: поменуто дело, 202.

жене, које нису ишле даље од својих кућа. Чувале су и своје народне обичаје.

Велики културни утицај на битољско цинцарско становништво вршили су Грци, којих је такође било у граду. Цинцари су се, као приврженици грчке цркве и грчке просвећености, радо служили грчким језиком, па су се неки издавали као Грко-Цинцари (Власи) претапајући се у грчко становништво. Зато је међу битољским Грцима било родова цинцарског порекла. Тога је било и у другим нашим градовима. Иначе, владала је велика подвојеност између битољских хришћана, Јевреја и муслимана. Нико не памти да се цинцарска девојка удала за муслимана.

Бројно стање Цинцара у Битољу током XIX и на почетку XX века било је знатно и зато су могли представљати изразиту етничку целину са добро очуваним језиком и начином живота. У односу на остале битољске становнике били су ендогами, изузев према Грцима. Важили су као јако религиозни, радни, штедљиви. На тај начин нису се дали асимилovati од хришћана Словена, односно Македонаца, све до ратова 1912—1918. године.

Код битољских Цинцара током XIX века настао је знатан економски полет, што се види и по њиховим кућама. Имали су лепе простране куће на спрат, са неколико удобних светлих просторија.

Данас очуване куће показују благостање трговаца и занатлија. Радн зидања кућа доводили су мајсторе са стране — из околине Струге и Дебра. Цинцарска домаћинства одликовала су се смислом за конфор.

Основни облик друштвене заједнице била је породица и јака родбинска повезаност. Породицу су сачињавали родитељи са нежењеном и неудатом децом. Отац је био домаћин куће и представљао је домаћинство у јавним односима. Жене су остајале више по страни и биле конзервативније. Дужности жена у кући биле су велике, али не и њихова права. Свет се чудило вештини Цинцара да добро живе. Било их је и врло имућних.

И код Цинцара, слично као и код Грка, црква је била народна заштита, па су зато изграђени велики храмови, тзв. „власке цркве“. У цркве су ишли редовно недељом и празником. Одржавали су и годишње црквене саборе. Давали су велике поклоне црквама и манастирима. Имао сам прилику да разгледам цинцарске цркве у битољским селима Магареву, Трнову, Маловишту, Гопешу, као и у селу Горњој Белици код Струге. Ти особито велики и лепо храмови и данас стоје очувани крај разорених кућа у напуштеним насељима. Утисак се не заборавља.

Током два Балканска (1912. и 1913) и током Првог светског рата (1915—1918) настали су судбоносни догађаји по

цинцарски живаљ у Битољу и околини. Код овог града вођене су жестоке борбе. Разарани су и град и најближа села. Касније успостављене југословенско-грчка и југословенско-албанска граница прекинуле су саобраћај на главном путу Драч—Битољ—Солун, па се смањила гравитациона сфера данас пограничног града. Не само док су трајали ратови, већ и у међуратном периоду број битољских Цинцара нагло се смањило. Иселили су се у суседну Грчку, коју су сматрали својом домовином и тамо задржали у градовима Јерину, Водену и Солуну.¹⁷ Мало их је отишло у Румунију и Сједињене Америчке Државе, а било их је и у нашим већим градовима, на пример, Скопљу и Београду.¹⁸ Исељавали су се и други несловенски народи. Од 1912. до 1921. Битољ је са 48.300 спао на 26.418 становника. Град се скоро преполовио. Цинцарска група у Битољу постала је мала егзотична оаза у маси словенско-македонског становништва. То је био велики етнички потрес Цинцара.

И након Другог светског рата вршене су промене у животу битољских Цинцара. Једни су потражили места са повољнијим условима за егзистенцију, а они који се нису иселили имају изразито мали наталитет. Има и затртих домаћинства. Нестали су Цинцари и у околним битољским селима.¹⁹ Ново време Цинцарима је донело нова занимања, на пример, рад у индустрији и у државним службама. Све је преокренуто.

Као малобројни, од ратова 1912—1918. битољски Цинцари нису се могли етнички одржати. Орођавали су се са Македонцима, па чим се Цинцарин ожени Македонком или Македонац ожени Цинцарком у новој породици већином се говори македонски. Тиме је етнички састав био преиначен. Асимилацију су појачали школа са наставом на македонском језику и утицај других установа. У последње време у Битољ ниоткуда не пристижу Цинцари.

Према службеном попису из 1953. у овом граду било је само 483 Цинцара²⁰ са око сто домаћинства. То су куће у којима се говорило цинцарски, али су становници знали и македонски. Према наведеном попису Битољ је имао свега 37.564 становника, а најбројнији су били Македонци — 28.912 и Турци — 6.189 душа.

Следили су службени пописи 1961, 1971. и 1981, међутим, они не наводе број Цинцара у Битољу. Уколико их је било уведени су у рубрику под насловом „други народности и непознато“. Од наведеног пописа 1953. до данас прошле су четири

¹⁷ Од битољских Цинцара у Солуну развило се више значајних трговаца.

¹⁸ У тим срединама, као малобројни, Цинцари су брзо изгубили своје етничко обележје.

¹⁹ Ј. Трифуноски, *О цинцарским селима на Пелистеру*, 54—56.

²⁰ Завод за статистика, *Население по народност и населби во СР Македонија*, Скопје 1964, 7.

деценије током којих се губљење цинцарског становништва и цинцарског језика наставило. Углавном су се саживели са хришћанским Македонцима.

Ако би се са напред изнетим подацима саставио дијаграм на њему би се јасно истакла два дела: први део показивао би успон до ратова 1912—1918, док би други део представљао нагло опадање све до данас.

Овим прилогом нису исцрпљена сва питања у вези са би-тољским Цинцарима. Проучавање је требало вршити раније, на терену, са већим новчаним средствима. Међутим, новчана средства увек су недостајала аутору овог чланка. Ипак надам се да сам успео да скренем пажњу на нека занимљива питања.

*

На овом месту прилика је да поменем да планински масиви Пинд и Грамос, као и заклоњена област Епир крај Јонског мора, чине природну целину југозападног дела Балканског полуострва. Између обала Епира и јужне Италије море је свим сужено. До владавине турско-албанског Али-паше Јањинског (1741—1822), а то је крај XVIII и почетак XIX века, тамо је било више већих насеља Цинцара или Аромуна — старог романизованог становништва. Насеља су била збијеног типа у сливовима мањих река, на странама планина, брда, нека и у епирским жупама. Поменути турско-албански паша са својим одредима имао је у Епиру и на околним планинама огромну власт и тада су Цинцари принудно исељавани. По подацима тамо је крајем XVIII века било 400.000 до 500.000 Цинцара.²¹

Међутим, ти расељени Цинцари по европској Турској више нису имали своју област „у којој би били укореењени“, па су брзо грецизирани и словенизирани. Крајем XIX века (1890) могло их је бити само 150.000 душа.²²

Најзад, како истиче наш познати етнолог М. Филиповић, иза Првог светског рата чистих Цинцара на тлу Грчке, Албаније, Југославије и Бугарске било је само око 40.000.²³ Овај последњи број јасно показује да су они као посебан балкански народ нестали. То је углавном слика Цинцара које је судбина сувише оптеретила, а наша наука их није довољно проучавала.

²¹ Ј. Цвијић, *Балканско полуострво*, 201.

²² *Ibid.*, 200; Д. Поповић, *op. cit.*, 16.

²³ М. Филиповић, *Цинцари у Босни*, Зборник радова Етнографског института, књ. 2, Београд 1951, 57.

TZINTZARS IN BITOLJ

Summary

Bitolj did not enter scientific annals because of its important geographic position, but also because of an old Balkan population, originally from present-day southern Albania, which had preserved itself in the town for about 150 years, or some six generations. The group comprised Tzintzars, or Vlachs (Aromanians). In 1900 they numbered 7,000 people, falling to 5,000 in 1913. According to the official census of 1953, there were 483 Tzintzars in Bitolj with some 100 households. Censuses of subsequent date have failed to cite the number of Tzintzars in Bitolj. Unfortunately, science has failed to research them enough. The opportunity is missed.

